

kétszerese a másodiknak, a negyedik pedig, a drámai mélypont – vagy tetőpont – után, variált viszatérése az elsőnek. Mesteri forma, szimmetriának és aszimmetriának virtuóz kombinációjával.

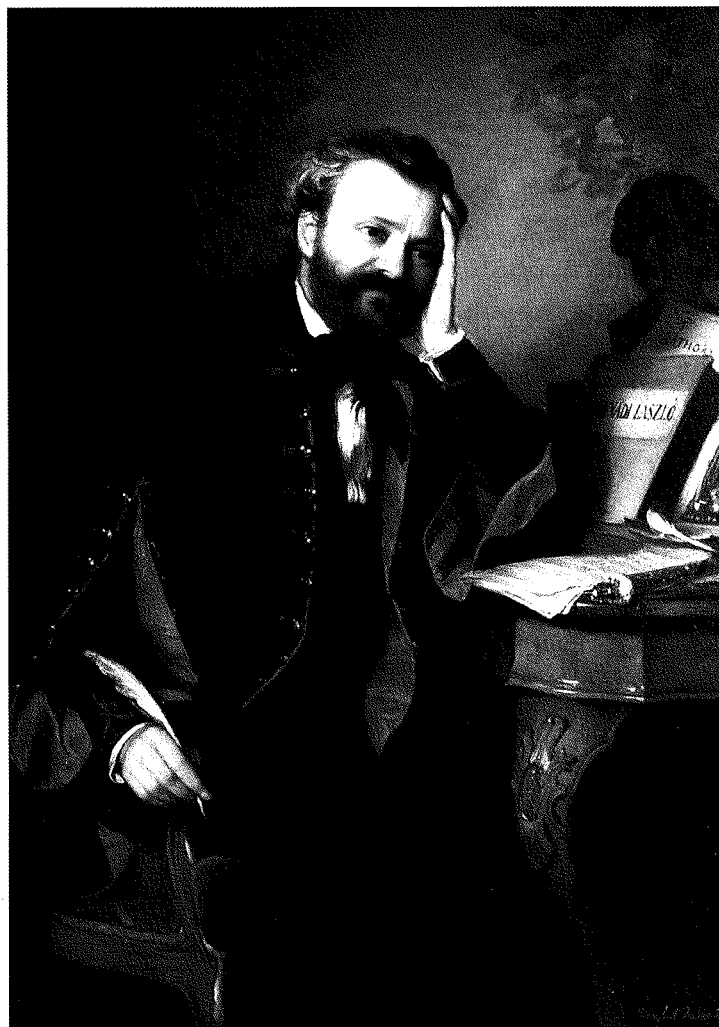
Ahhoz persze, hogy Kölcsey költeménye, a szó teljes értelmében *néphimnusszá* legyen, az kellett, hogy a verssorokat szárnyára vegye a muzsika. Ehhez csaknem annyi idő pergett még le a XIX. század homokóráján, mint a századkezdettől a vers megírásáig: huszonegy esztendő. Akkor viszont, 1844-ben, nem kevesebb mint *tizenhárom* megzenésítése született Kölcsey *Himnuszának*. Tizenkét kísérlet – és egy remekmű: Erkel Ferenc kompozíciója.

A külső alkalom, mely e nagyszámú zeneművet életre segítette, nyilvános pályázat volt. De a nemzeti himnusz iránti közóhaj valamiképp ott lebegett már a reformkori ország levegőjében. Petrichevich Horváth Lázár, a *Honderű* című hetilapnak Petőfi által kigúnyolt, ám a hazai zenekultúra ügyét eredményesen szolgáló szerkesztője, Erkel Hunyadi Lászlójáról írt beszámolójához az alábbi lábjegyzetet fűzte⁷

Minden nemzetnek megvan a maga néphimnusa, mellyel királyát élteti. A britnek GOD SAVE THE KINGje, a németnek GOTT ERHALTEJE stb. A magyar még nem bir ilylyennel. Avvagy kevesebb lojalitás melegítené keblünket? Bizonyosan nem. Erkel urnak jelen finaleja, valamint a 3-dik fölvonás' násznépi kara teljesen kipótolják e hiányunkat. Ebben több ihletszerű kegyelet, több fenség, abban tán egyszerűbb szózatok rejlenek. Be dicső volna birni egy nagyszerű néphimnust, mellyre Vörösmartynk' koszorúzott koboza és Erkelünk' gyönyörű lyrája egyesülnének. Rajta dicső magyar költér! Éltesse ön ama fejedelmet, ki első szólítá meg hű övéit szózatokkal, mik nem valának övéi. Hadd éltesük mindnyájan a jó királyt, ki magyar nyelven beszél nemzetéhez!

Az uralkodó iránti lojalitás obligát szólamát bizvást zárójelbe tehetjük, hogy megértsük e jegyzet lényegét: az önálló himnuszban jelképesen is megnyilvánuló önálló nemzet költői-zeneköltői hangoztatásának óhaját. Ez a kívánság – azzal a módosítással, hogy Vörösmarty helyére Kölcsey került – alig egy héttel később, pályázati hirdetményben öl-

tött határozott formát. Bartay András (vagy, ahogy nevét ezúttal írta: Endre), a Nemzeti Színház igazgatója, hosszabb felhívást közölt Garay János lapjának, a *Regélő Pesti Divatlapnak* 1844. március 3-i számában. A közlemény első része a drámaírók és a szerzői jog hazai történetének fontos dokumentuma. Ezután három pályázatot hirdet meg, „50 darab arany pályadíjt” tűzve ki egy-egy eredeti színműre, illetve eredeti magyar operára. A pályázati hirdetmény így folytatódik⁸:

Erkel Ferenc
Györgyi-Giergl Alajos festménye

3or. Miként taval, ugy ez idén is meggyőződése az, hogy a' nemzeti színház' köréhez tartozik, költőink' jelesebb lyrai költeményeinek becsét minél inkább emelni, terjedését és életbe jutását a' nemzetben elősegíteni,

⁷ 1844. télutó (= február) 24, 244–245. lap.

⁸ 283–285. hasáb.

's ezt leginkább elérhetőnek véli, ha az illy költemények ének- és zenére tételnek, 's ezt évenként tenni szándékozoán, ez évben ismét 20 arany pálya díjt tűz ki a' legjobb népmelodiáért – KÖLCSEY FERENC KOSZORÚS KÖLTŐNK' HYMNUSÁRA' ének és zenekarra téve. Ezen Hymnus olvasható Kölcsey összes munkáinak I. köteté' 1134ik lapján.

Az első pont alatti pályaművek beküldésének határnapja 1844. augusztus 1je; a második pont alattiaké 1844. szeptember 1seje, az utolsó pont alattiaké pedig 1844 május 1ső napja.

Mindhárom rendbeli pályaművek tisztán és idegen kézzel leírva és lapozva, a' szerző' nevét magában foglaló jeligés levéllel ellátva egyenesen alulirthoz küldesse nek. Költ Pesten, febr. 29kén 1844.

BARTAY ENDRE
nemzeti színházi igazgató

A pályázati felhívást aláíró Bartay András (1799–1854) egyike volt a reformkori magyar művelődés maradandó hatású mindeneseinek: működött mint zeneszerző, zenetanár, népdalkiadó, tankönyvíró. 1843-ban és 1844-ben ő vezette a pesti Nemzeti Színházat: igazgatóságának idején mutatták be Erkel Hunyadi-operáját, és az idő tájt kezdődött a népdalokat, néptáncokat színpadra vivő népszínmű erőteljes felvirágzása is. 1843-ban már meghirdetett egy zenei pályázatot (erre utal fenti hirdetésnek „miként taval” kitétele): annak tárgya Vörösmarty Szózatára írandó népmelódia volt. Az első pályázat is eredményesnek bizonyult: díját Erkel szöveggényvíró munkatársa, Egressy Béni (1814–1851) nyerte el. (Erkel maga is írt zenét 1843-ban Vörösmarty soraira – mint a bírálóbizottság tagja azonban nem pályázhatott. Egressy máig élő Szózat-dallama viszont egyike lett a magyar köztudat történelmi alampelódiáinak.)

Erkel Szózata mindazonáltal, bár keletkezése korában nem vált ismertté, mégsem „veszett kárba”. Ötödik-hatodik dallamsora – *A' nagy világon e' kívül / Nincsen számodra hely* – szinte hangról hangra „átkerült” a *Himnuszba*, a *Balsors a' kit régen tép / Hozz rá víg esztendőt* zenéjeként. Szerkezeti funkciója mindkét melódiában azonos: előkészíti, szinte kikényszeríti a konklúziót:

1

Erkel tudatos vagy öntudatlan eljárásában is megmutatkozik a szó-költészet és a zeneköltészet eltérő természete. Az utóbbi soha nem építkezik fogalmi alapelemekből: mindig emocionális alapeszközökkel él. Példa erre Bach akárhány kantátája: kisebb-nagyobb zenei egységei, más szöveggel, gyakorta kaptak helyet egy másik művében anélkül, hogy a korabeli hallgatóságban önismétlés vagy önplágium érzetét keltették volna. Egyetlen zenei effektushoz, az adott stílus és műfaj keretei között is, elméletileg végtelen számú énekszöveg kapcsolódhatott.

A Szózat és a Himnusz zenéjének életre segítésével Bartay András mintha betöltötte volna történelmi szerepét: 1844-ben visszavonult a Nemzeti Színház éléről (mely több dalpályázatot ezután nem is hirdetett meg). 1848-ban megzenésítette Petőfi *Nemzeti dalát*, 1849-ben emigrációba kényszerült. Német földön, Mainzban érte a halál, ötvenöt esztendősen. Megérdemli, hogy megörökítsük emlékét e helyütt is.

Erkel *Himnuszának* születéséről érdekes irodalmi dokumentum maradt ránk: a fiatal Gárdonyi Géza interjúja az idős zeneszerzővel, mely az 1910-es Erkel-centenárium évében, a Fabó Bertalan szerkesztette Erkel-életrajzban látott napvilágot. E cikk szerint Erkel nem is gondolt rá, hogy zenét írjon Kölcsey soraira; a határidő letelte előtti napon azonban Bartay bezárta volna a színház egyik zongorás szobájába, tollat, tintát, kottapapírt adott neki, és figyelmeztette, hogy addig nem engedi ki, míg meg nem írja a *Himnuszt*. A történet tetszetős, de a tényekkel szembesítve elveszíti valóság tartalmát. Először is: a pályázatra készült munkákat, benyújtásuk időrendjében, sorszámossal látták el. Erkel műve az egyes sorszámot kapta, eszerint nem az utolsó pillanatban készült el, hanem éppen-séggel legelsőnek. De Erkel pályázati szándékáról

vallott eleve az a tény, hogy ezúttal *nem volt tagja a zsűrinek*. Másként elképzelhetetlen lett volna, hogy kedves muzsikusat, színházának első karmesterét Bartay kihagyja a bírálóbizottságból. Gárdonyi feljegyzése jeles irodalmi mű, a muzsikus karakterének néhány, jól megfigyelt vonásával. Zenetörténeti tekintetben, mégis: misztifikáció. A pályázati kiírás, 1844. február 29-i keltezéssel, március 3-án jelent meg, benyújtási határideje május 1-je volt. Erkel Himnusz-muzsikája az említett időhatárok között: 1844 márciusában vagy áprilisában született.

A *Regélő Pesti Divatlap*nak május 12-i számában, május 5-i keltezéssel, Szigligeti Ede, a Nemzeti Színház titkára közölte, hogy a Himnusz-pályázatra tizenhárom pályamunka érkezett be, és megadta a névtelen pályaművek jeligéit.⁹

A bírálóbizottság 1844. június 15-én hozta meg döntését. Szigligeti másnapi közleményéből – melyet lényegileg azonos szöveggel adott közre a *Honderü* és a *Regélő Pesti Divatlap* – megismerjük a zsűri összetételét és döntésének indokolását:¹⁰

A' Kölcsey Ferencz' „Hymnus”ára érkezett 13 népmelodiai pályamű' megbírálására, 's az illetőnek a' 20 darab arany pályadíj' odaitélésére az igazgatóság által következő t. cz. urak kérettek és nyerettek meg, elnökül: Petrichevich Horváth Lázár, jegyzőül: Nádaskai Lajos, bíráló tagokul: Binder Sebestyén, Bräuer Ferencz, Keiszer Ferencz, Mátray Gábor, Schindelmeyser Lajos, Winkler Angelo, Vörösmarty Mihály és alulirt. Ezen t. cz. urak június 15kén összegyülekezvén, 's a' bírálathoz fogván, legnagyobb örömmel tapasztalák, hogy az idei pályaművek közt több igen jeles találattik, 's kritikán alatti egy sincs.

– A' 20 darab arany jutalom egyhangulag az első szám alatti, 's következő jeligés pályaműnek íteltetett oda: „Itt az írás forgassátok. – Érett észszel józanon. Kölcsey”, mint a' melly, a' mellett hogy magyar jellemét 's a' költemény' szellemét leginkább megközelítő, a' két főkivántatóságot is, t. i. a' dallamegyszerűséget és a' hymnusi emelkedettséget legszerencsésebben egyesíté. E' mellett dicsérettel megemlítendőnek íteltettek következő pályaművek (13 közül hat) a' 3ik szám alatti: „Isten áld meg a' magyart, Jó kedvvel, bőséggel.

Kölcsey.” A 4ik szám alatti: „Szomorú a' magyar nóta.” A 6ik szám alatti: „Szánd meg isten a magyart.” A 11ik szám alatti: „A' ki a' széppel köti össze a' jót – az bölcs, az igaz poeta. Ez dicső érdem, 's ez az égi bélyeg A' remek elmén. Berzsenyi.” A' 12ik szám alatti: „Önézés, te vagy a diadalmas bére, nem a' díj. Kölcsey.” S végre a' 13ik szám alatti: „Minden pálya dicső, ha belőle hazádra derül fény. Kölcsey” jelmondatúak. – Ezen népmelódiák, a' nemzeti színház' ének és zenekara által betanultatóán, nem sokára elő fognak adatni; midőn a pályadíjnyertes és dicsérettel említett pályaművek' jeligés levelei felbontatóán, a' pályanyertesnek a' díj is át fog adatni. Pesten, június 16kán 1844.¹¹

SZIGLIGETI
titoknok

A bírálóbizottság tehát 1844. június 15-én tette Erkel kompozícióját, egyhangú döntéssel, a *magyar himnusszá*. Ilyen értelemben ezt a napot tekinthetjük a *Himnusz* születésnapjának. (Különös fordulata a sorsnak: a *Himnusz* zeneszerzője, negyvenkilenc esztendővel később, ugyanezen a napon, 1893. június 15-én végezte be földi pályáját.)

A díjnyertes *Himnusz*t és a dicséretben részesült további hat kompozíciót július 2-án mutatta be a Nemzeti Színház ének- és zenekara, egy színmű-előadás („Tudtán kívül kém”) előtt és a felvonások között, az első karmester, Erkel Ferenc vezényletével. Szigligeti Ede, a színház titkára és a bírálóbizottság tagja, felolvasta a zsűri döntését, majd a közönség előtt felbontották a győztes és dicséretben részesült szerzők nevét tartalmazó jeligés borítékokat. Ezekből kitűnt, hogy az 1. sorszámú, díjnyertes pályamű szerzője mellett Egressy Béni (3. sorszám), Molnár Ádám (4.), Travnyik János (6.), Éliás Márton (11.) és Saylor Károly (12., 13.) kapott dicséretet.

A július 2-i ünnepélyes bemutatóról így emlékezett meg Frankenburg Adolf hetilapjában, az *Életképek*ben Ney Ferenc, messzemenő következtetéseket vonva le a *Himnusz* sikeréből a magyar zene jövőjét illetően¹²:

⁹ 604. hasáb.

¹⁰ *Honderü* 25. szám: 1844. nyárelő (= június) 22., 820. lap; *Regélő Pesti Divatlap* 50. szám: 1844. június 23., 796–797. hasáb.

¹¹ Szigligeti közlésének évszáma a *Regélő Pesti Divatlap*ban, tévesen, 1840.

¹² *Életképek* 2. szám: 1844. július 10., 52–53. lap.

Kedden július 2-kán adattak elő a' Kölcsey Ferencz himnuszára készített, a' bíráló választmány által dicséretre méltatott dalzenék, 's legvégül a' 20 darab aranyból álló jutalmat nyert pályamű. A' dicsérettel említett pályakardal számszerint hat vala, u. m. a' beküldöttek közül a' 3. 4. 6. 11. 12. és 13-ik számú. Ezek közt több tekinteténél fogva jelesbnek találtuk a' 3. 6. és 13-ik számút. De kétségen túl legderekbabb, legjelesebb 's a többiekén kiválólag felülemelkedett a' pályanyertes, melly a beküldés sora szerint is első vala. A' közönség ezt élénk tapsokkal 's általános elégedettséggel fogadá, 's ismételtetni kíváná. Legvégül felbontatván az illető jeligés levélkék, kitünt – mit egyébiránt, a' hirlapok utján közzétett pályázás eredménye nyomán (hol t. i. szám és jelige szerint kihirdettek a' pályanyertes és megdicsérték), a' félváros előleg tudott, 's így a meglepetés sokat vesztett érdekéből, – kitünt tehát: hogy a pályanyertes ERKEL Ferencz. A' 3-ik számú mű szerzőjeül EGRESSY Béni, a' 6-ik szerzőjeül TRAVNYIK János bizonyult, 's különösen e' két név élénken megtapsoltatott a' közönségtől, jelleül, hogy zeneszerzői pályán tett eddigi érdemeik általános méltánylást nyertek. ERKEL Ferencz előhivatván, zajosan megtapsoltatott, 's a' díj átadatott neki. Hunyadi László szerzője olly művel ajándékozta meg ismét a' magyar közönséget, melly zenészetünknek egyik díszeül szolgálhat. E' dalszerzemény magyar jelleme kétségtelen; megvan himnuszi magasztossága is, 's könnyű, dallamos, természetes emelkedésével a' fülbe is könnyen tapadand többszöri hallás után, mi népszerűséget ígér neki. 'S noha a kardalnak első része nem bir – legalább párszori hallás után – azon felsőbb varázsszal, melly önkénytelenül, ellenállhatatlanul elragadja az embert: de annál meghatóbb a' második rész, mely fokonyként olly lelkesedést gerjeszt a' kebelben, hogy mintegy öntudatlanul elkapatva az élvezettől, diadalmi öröme emelkedünk. Üdvözöljük ERKEL urat e' jeles hangszerzeményért. Bár minél több illynemű művekkel lépne fel, zenészetünket gazdagítva. Így haladunk lépcsőnként a' művészetben. Évek előtt képtelenségnek gondolák némellyek azt: hogy lehessen magyar daljáték; 's ime vannak magyar daljátékink is már. Így voltunk a' himnusz körül is; 's noha ezen himnusz még nem ollyan, hogy a' világi összes zenészet valódi himnuszaik közt a' legelsőik közt megálljon, de az mindenestre jeles, kitünt, mellyben büszkélkedhetünk, – 's van tehát himnuszunk, 's be van bizonyítva, hogy a' magyarnak is

lehet, s' pedig ennyi 's illy jeles zenetehetségek mellett, akármennyi himnusza is; csak rajta! haladjunk. Ez áll a' symphoniáról is. Évek előtt a' magyar nyitányt is chimaerának tartották némelly külföldi zenebálványozók, 's ime vannak derék magyar nyitányaink. Most vannak, kik azt mondják: hogy a' magyarnak soha, de soha nem lesz symphoniája! 'S miért?... Mutassa meg Erkel ur, hogy lehet és hogy lesz! Szeretném tudni, hol van megírva a' művészetfejlemény örök könyvében: hogy symphonia nem lehet magyar szellemű? Így van ez az oratoriummal is. A' szent magasztaltság bélyege kizárja-e a' magyar szellemet? Nincsenek-e magyar szent történeteink és személyeink? István, László, Erzsébet, Margit 'stb.? Semmi nincs lehetetlen, hol a' művészet géniusza 's honszeretetet lelkesít.

A pályázat és a bemutató külső körülményeiről fordítsuk figyelmünket immár magára a pályadíjas műre.

A költemény és a zenemű között alapvető formai különbség mutatkozik: az énekelt Himnusz ugyanis csak egyetlen strófából áll. A hallgató mégsem érzi csonkának, hiányosnak. A zene ugyanis, eltérően a filozofikus költészettől, nem fogalmi, hanem emocionális elemekből építkezik. Az azonos tartalmú zenekari elő- és utójátékkal, meg a kettő közt megszólaló énekelt strófával Erkel véghezvitte a muzsika csodáját: egyetlen képbe sűrítette a Kölcsey-vers teljes mondandóját.

Köztudomású, hogy Erkel Pozsonyban végezte zenei tanulmányait; mestere, Heinrich Klein, Beethoven személyes ismerőseinek egyike volt. Mi sem természetesebb, minthogy a Himnuszt komponáló Erkel a klasszikus bécsi mesterek, Haydn és Mozart művészetében keresett – és talált – követhető-követendő mintát. Dallamépítkezése, de helyenként motivikája is Joseph Haydn 1797-ben komponált remekművű *Gott erhalte*-hymuszára emlékeztet. Ennek is, mint annak, első sora felfelé törekszik, majd visszafordul a kiinduló hangra (a dallampélda felső részében Haydn, az alsóban Erkel himnuszának első melódiasora látható, a könnyebb összehasonlítás kedvéért mindkettő a magyar himnusz hangnemében):

2

Még feltűnőbb Haydn hatása Erkel művének második dallamsorában:

3

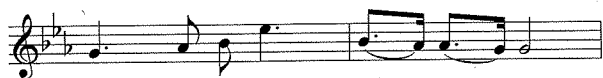

Az utolsó dallamegység itt is, ott is a tetőponton – a legmagasabb hangon – kezdődik, onnan ereszkedik le az alaphangra (Erkelnél meredeken, Haydnnál fokozatosan, „szerpentin”-szerűen).

Erkel énekének harmóniai zárófordulata (a „múltat s jövődőt” szavakra): gyakorta alkalmazott kadcenciális formula a bécsi klasszikusok műveiben. Sokszor feltűnik – általában emelkedett mondani-való hangoztatásakor – Erkel egyik legkedvesebb bécsi operájában: a bölcsesség és emberség diadalát hírlelő Mozart-remekműben, a *Varázsfuvolában*. Teljes tudatossággal vagy öntudatlanul: Erkel e mű hatását érvényesíthette.

De felfedezhető a *Himnuszban* magyaros choriambus-ritmus és verbunkosszerű dallamfordulata is:

4

A népies magyar műdal egyik típusának, a *tercváltó* melódiáknak szerkezeti hatása – moll dallamsor-nak terccel magasabban, vagyis dúr dallamsorként való ismétlődése – figyelhető meg a *Himnusz* második felének két kezdő-egységén:

5

Ezzel az egymással tercváltó kapcsolatban¹³ lévő két dallamsorral elérkeztünk Erkel művének ahhoz az eleméhez, melyen néhány pillanatra, a dallamszerkezet analóg helyén, *egybecseng* a két nemzeti imádság, a *Himnusz* és Egressy Szózata (alkalmat teremtve Lisztnek egyidejű idézésükre)¹⁴:

6

A klasszikus Európa hatása és a magyar muzsika hatása: Erkel szintézisre törekvése még a *Himnusz* mikrostruktúráján is felismerhető. És e törekvés lényegén az sem változtat, hogy másfél század *folyamatos* használata – épp, mint folyam a kavicsot – simává, egyenletessé koptatta a ritmus és dallam éleit:

7

Így vált Erkel Himnusza *népénekké*, a szó teljes értelmében.

¹³ Bónis Ferenc: *Hősiesség és szabadságvágy: újabb adatok Beethoven és a magyar zene kapcsolatához*, szerző Mozarttól Bartókiig című kötetében, Budapest 2000, 52–53. lap.

¹⁴ Bónis Ferenc: *Történelmi jelképek a magyar zenében a nemzeti romantika korától – Kodályig*, ugyanott 139–162. lap.

1844. július 2-i bemutatója után nyomban megindult a népszerűség útján. A *Honderü* hírt ad július 9-i újabb előadásáról a Nemzeti Színházban¹⁵:

– Erkel ur' gyönyörű Hymnusa mult kedden ismételték sziniünkön. E hymnus E. ur' egyik legsikerültebb műve, melly, mint e derék maestro' minden szerzeménye, többszöri hallás által csak nyer kedvességben. Wagner műárus urnál rövid időn belül meg fog jelenni, mire mind helybeli, mind kívált vidéki tisztelt olvasóinkat figyelmeztetjük, kiknek ekképp legkényelmesb ut nyilik, e jeles néphymnust megismerni, sajátunkká tenni, melly sem az angol 'God save the King' sem az osztrák 'Gott erhalte' mögött nem marad, hanem a legjobb néphymnusok' körébe sorozandó.

1844. augusztus 10-én, az óbudai hajógyárban, nevezetes hajókeresztelőre került sor: a Széchenyi-gőzösére. „Széchenyi első magyar – mióta a világ fönnáll – kinek nevét osztrák-magyar hajó viseli” – jegyzi meg a *Honderü*¹⁶. A Széchenyi ünnep című cikk tanúsága szerint a színházon kívül, társadalmi ünnepségen, itt és ekkor hangzott fel először a *Himnusz*¹⁷:

Végre ütött az óra s erőteljes diapaszonokban kezdé zenéni ama fölséges néphymnus, mellyet Kölcseynek és Erkelünk' egyesült lantjaik teremtének. Szent lelkesedés rezgő át a hallgatóságot az erősmellü férfi és csengő hangú énekesnők' minden szavára, melly erélyezve az érczhangszerek' teljes harmóniája által, valóságos NEMZETI hymnusszá magasult. Három izben állá be általános szent szünet, és három izben ismételték a nemzet' hymnusa.

Augusztus 15-én – a *Honderü* jegyzi fel ezt is – liturgikus keretben hangzott fel a *Himnusz*:¹⁸

Tegnapelőtt reggel ment véghez nagy pompával a pesti polgári őrhad' zászlójának fölszentelése, s az egyetemes polgárőrseregnek hitletétele. [...] a szent mise

¹⁵ *Honderü* 2. szám: 1844. nyárhó (= július) 13., 31. lap.

¹⁶ *Honderü* 5. szám: 1844. nyárutó (= augusztus) 17., 112. lap.

¹⁷ Ugyanott, 111–112. lap.

¹⁸ *Nemzeti ünnep a Rákos mezején*, ugyanott 114. lap.

elkezdődék, mit általában magyar ének kísére. Fölmutatás alatt a szép Kölcsey Hymnust hallatván a zenekar.

Két hónap sem telik el a bemutató óta, s a *Himnusz* – szembeállítva a császárhimnusszal – a nemzeti függetlenség és önállóság jelképeként jelenik meg máris a hazai sajtóban, először, de nem utoljára. A *Honderü*, Szent István-napi beszámolójában, hírt ad az „Isten tartsd meg királyunkat” (vagyis a magyar szövegű *Gott erhalte*) előadásáról. Ehhez diplomatikus hangú szerkesztői jegyzet járul¹⁹:

Eddig király és hon' dicsőítésére énekelt néphymnust is – magunknak nem levén – derék szomszédinktól kelle kölcsönöznünk. Ez szégyen volt ránk nézve, igaz: de ma már másképp vagyon. A magyar saját nyelvén, saját szivéből fakadt hangokon tud már fölzengeni dicsénetet, a királyt s hont éltetőt. Szabad-e remélnünk, hogy jövő évben Kölcsey' magas hymnusa adandja meg ez ünnep' nemzeti jellemének utósó himporát.

Ősszel terjedelmes „hangászati levél”-ben méltatja az *Életképek* Erkel kompozícióját²⁰. Vas Andor írása az immár nyomtatásban megjelent művet elemzi²¹. Wagner József pesti zeneműkereskedő kiadványa – énekes zongorakivonat, Deák Ferencnek szóló ajánlással – a *Himnusz* országos terjedését teszi lehetővé.

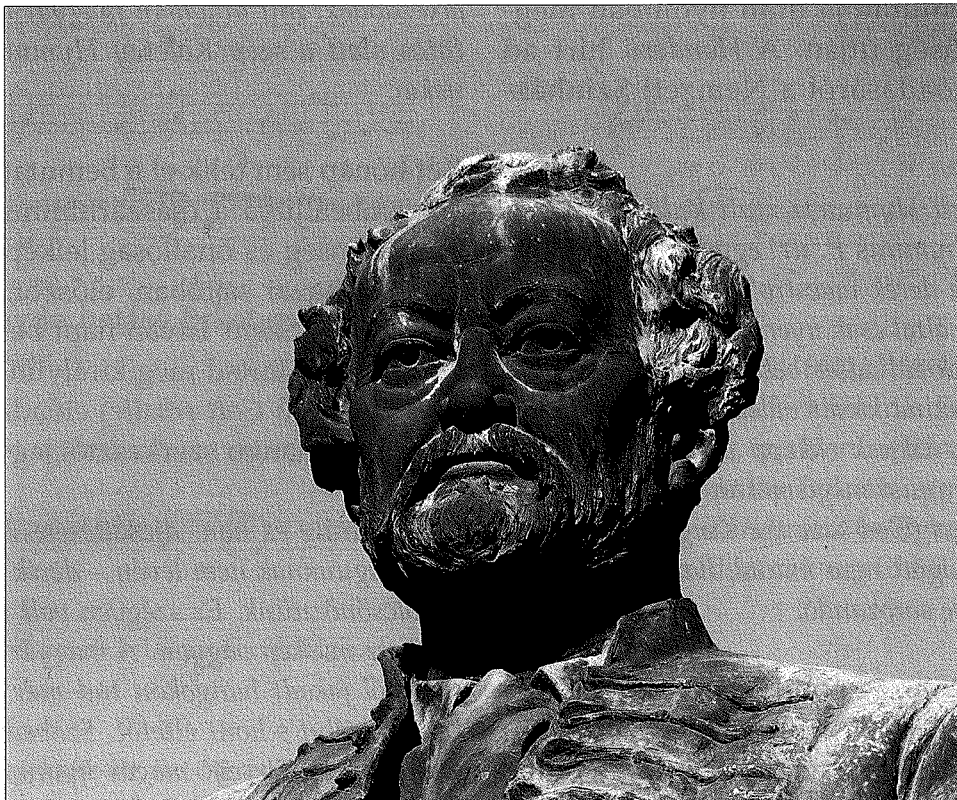
A levert szabadságharc után helyét, egy időre, erőszakkal elfoglalja a *Gott erhalte* – mely ettől kezdve a nemzeti elnyomás zenei jelképévé válik magyar földön (ilyen értelemben tűnik majd fel, jó ötven esztendő elmúltával, a fiatal Bartók „Kossuth” című szimfóniai költeményében). Erkel műve azonban, ellentétben a Rákóczi-indulóval, nem került a tiltott művek listájára; a zeneszerző már 1850-ben három alkalommal megszólaltatta „köz-helyen”²². 1867-től, közvetlen funkcióján túlmutatva, történelmi alapdallammá válik, melyet nem-

¹⁹ *Honderü* 8. szám: 1844. nyárutó (= augusztus) 24.

²⁰ *Életképek* 8. szám: 1844. szeptember 25., 412–414. lap.

²¹ Vas Andor: Hazucha Ferenc (1849-től Kelmenfy László) írói álneve.

²² Legány Dezső: *Erkel Ferenc művei és korabeli történetük*, Budapest 1975, 53. lap.

Erkel Ferenc

Kallós Ede Gyulán felállított szobrának részlete. (Fotó: Bagyinszki Zoltán)

egyszer együtt idéznek Egressy Szózat-melódiájával²³. 1867-ben napvilágot lát a pályatárs Mosonyi Mihály átírata: két énekhangra, zongorakísérettel. 1870 táján Liszt Ferenc ír zongoraművet majd zenekari fantáziát *Szózat és Magyar Himnusz* címen, egybeszöve a két nemzeti dallamot. 1857-ben, az *Erzsébet* opera II. felvonásában, Erkel eljátszatja²⁴, 1867-es *Dózsa* György című operájának végén pedig felidézi a *Himnuszt*. Ott, ahol a halálra készülő Dózsa az elveszett harcról és a jövőtől várt diadalról énekel, a zenekari szólamokban felvillan

²³ A Himnusz újabb irodalmából lásd Falvy Zoltán publikációját: *A Himnusz kézírata*, *Muzsika* III/3, Budapest 1960, 14–19. lap; Somfai László: *A Himnusz ősbemutatójának szólamanyaga*, Magyar Zenetörténeti Tanulmányok I., szerk. Bónis Ferenc, Budapest 1968, 57–62. lap; Major Ervin, illetve Legány Dezső adatközlései: *Erkel műveinek jegyzéke. Második bibliográfiai kísérlet*, Magyar Zenetörténeti Tanulmányok I., Budapest 1968, 24–25. lap, illetve *Erkel Ferenc művei és korabeli történetük*, 51–54. lap.

²⁴ Németh Amadé: *Erkel Ferenc és az Erzsébet opera II. felvonása*, Magyar Zenetörténeti Tanulmányok VI., szerk. Bónis Ferenc, Budapest 1995, 134. lap.

a nemzeti imádság zenekari bevezetőjének egy motívuma. Húsz esztendővel később, a Nemzeti Színház megnyitásának ötvenedik évfordulójára írt *Ünnepi nyitányában*, még egyszer visszaemlékezik rá, finom stilizációval, mellé állítva, leplezetlen idézetként, a *Szózat* kezdő motívumát. Ezt a gondolatot Dohnányi Ernő fejleszti tovább, Buda, Óbuda és Pest Budapestté egyesítésének ötvenedik évfordulóját köszöntő *Ünnepi nyitányában* (1923). A mű végén hármas zenekar, polifon egyidejűséggel, három éneket csendít fel a három város jelképeként: a *Himnuszt*, a *Szózatot* és saját nemzeti hitvallását. Mélyebb, tragikus értelemben idézi a *Himnuszt* Lajtha László 1957-ben írt, 1956 októberének emléket állító VII. szimfóniája. *Agité* feliratú zárótételének végén koráltémából, mintegy közös imádságból bontakozik ki Erkel dallamának első sora. Majd ütőhangszerek hangja dördül, mint sorozatnyi gépfegyverlövés. Utána döbönt csend: mindennek vége.

A magyar képzőművészetben külön fejezetet alkotnak az Erkel-ábrázolások és az Erkel ihlette műalkotások (köztük operáinak díszlet- és jelmez-

tervei). De a *Himnusz* önállóan is megjelent szobrászművészetünkben. Elsőként Gyulán, a zeneszerző szülővárosában, ahol kevéssel halála után, a város egyik szép terén felavatták közadakozásból készült mellszobrát, Kallós Ede alkotását. A magas kőposztamens nyugati oldalát a *Himnusz* első sorának kottája és szövege ékesíti. A másik szoborkompozíció, melyet a *Himnusz* ihletett, Budakeszin, a zeneszerző kedves pihenőhelyén áll. V. Majzik Mária 2006-ban felavatott *Himnusz* című kompozíciója kilenc méter hosszú, négy és fél méter magas alkotás. Egy bronzkör sugarai mentén jeleníti meg Kölcsey sorait; a kör közepén kétméteres, többmázsás bronz istenség látható. A szobor hét íve alatt hétszer három bronzharang szólaltatja meg ünnepnapokon Erkel alkotását.

Az Erkel-mű kései történetéhez tartozik, hogy – miután több mint száz éven át élt nemzeti imádságként, 1903-tól törvénybe foglalt állami himnuszként – 1949-ben veszélybe került fennmaradása. Az akkori kormányzat, jelképeiben is szakítani akarván a múlttal, az új államformához új címert és új himnuszt kívánt. Hiteles tanúvallomások bizonyítják, hogy utóbbi komponálására Kodály Zoltánt kérték fel (szövegírója Illyés Gyula lett volna)²⁵. A történelmi távlatokban és teljes nemzetben

gondolkodó Kodály határozottan visszautasította a felszólítást. „Jó a régi” – válaszolta a megbízási kísérletre. Nem csekély bátorság kellett akkor az ilyen visszautasításhoz; rajta kívül aligha akadt volna ember, aki itt és akkor ezt meg meri tenni. Végül, ami a *Himnuszt* illeti, a kormányzat hátrált meg: maradt „a régi”.

Erkel művének két kézírata maradt ránk. Egyik a pályázati példány, melyet, a feltételeknek megfelelően, idegen kéz írásában kellett benyújtani: ebben csak a Kölcseytől való jelige, a címoldal és a partitúra néhány utólagos bejegyzése Erkel kézírása. A rövidebb, egylapos változat – a mű kórusletete – a zeneszerző idős korában készült: elejétől végig az ő autográfija.

Hogy a *Himnusz* élete mindmáig töretlen (és, hihetőleg, sokáig az marad még): nem csupán Kodály Zoltán bölcs bátorságával magyarázható. De nagyon is igaz, amit a *Psalmus hungaricus* zeneszerzője e témában más összefüggésben elmondott: hogy tömegdalt írni nem lehet, mint ahogyan közmondást sem; a köz maga dönti el, hogy mit fogad el a saját *mondásának*. 1844. június 15-én a bírálóbizottság csak egy *pályázat* dolgában hozhatott határozatot. *Néphimnusszá*, önnön akaratából, maga a nép tette Erkel és Kölcsey művét.

²⁵ Lásd Székely Endre és Széll Jenő emlékezéseit az *Így láttuk Kodályt* című kötet 1994-es kiadásában, szerkesztette Bónis Ferenc, 293. és 162. lap.